

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ТУРИСТИЧНО- РЕКРЕАЦІЙНИХ СИСТЕМ

О. В. МАКАРА, доктор економічних наук

(Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк);

Д. М. ГАРАСЮК

(Львівська комерційна академія)

Анотація. Стаття присвячена дослідженню теоретичних засад формування туристично-рекреаційної системи регіону. Визначено та окреслено основні аспекти, що формують сутність поняття туристично-рекреаційної та територіальної рекреаційної систем, розглянуто структуру, типи та функції територіальної туристично-рекреаційної системи та представлено різні наукові підходи до типізації туристично-рекреаційних систем.

Ключові слова: туристично-рекреаційна система, територіальна туристично-рекреаційна система, рекреаційні ресурси, рекреанти, типізація територіальних туристично-рекреаційних систем.

У сучасних умовах розвиток туризму та рекреації значно впливає на економіку України та її регіонів. Це викликає інтерес багатьох теоретиків і практиків щодо проблем формування та розвитку туристично-рекреаційної сфери регіонів, яка характеризується безперервним зростанням потреб у туристично-рекреаційних послугах, залученням нових ресурсів та інвестицій, удосконаленням туристично-рекреаційних комплексів регіону. Актуальність цієї теми зумовлена необхідністю комплексної характеристики поняття «туристично-рекреаційна система» у різних аспектах.

Серед різноманітності термінів, які в науковій літературі вживаються для характеристики туристично-рекреаційної сфери, використовуються поняття «туристично-рекреаційна система», «регіональна рекреаційна система», «територіальна рекреаційна система» [1], дослідженням формування, структури та розвитку яких присвячені праці географів і економістів, зокрема І. В. Давиденко, М. І. Долішнього, В. К. Євдокименка, Л. Г. Лук'янової, Ф. Ф. Мазура, М. М. Паламарчука, В. С. Преображенського, В. В. Шулика та інших [1–6; 8–14].

З огляду на існування різноманітних підходів до вивчення туристично-рекреаційних систем постає проблема інтегрального розуміння сутності вищевказаного поняття.

Розглянемо існуючі підходи до характеристики туристично-рекреаційної системи регіону та дослідимо загальні принципи та закономірності формування туристично-рекреаційних систем. Завдання статті полягає у тому, щоб, узагальнивши основні наведені підходи до типізації туристично-рекреаційних систем, запропонувати власну типологію територіальних рекреаційних систем.

Туристично-рекреаційна система є складним і багатоаспектним явищем, основною метою якого є задоволення туристсько-рекреаційних потреб людей, що становить структуру із взаємопов'язаних елементів у взаємодії із навколишнім середовищем. Наприклад, Л. Г. Лук'янова визначає туристично-рекреаційну систему як «сукупність взаємодіючих структур, елементів і явищ, які направлені на забезпечення рекреаційних потреб суспільства» [10, с. 154].

Ф. Ф. Мазур розглядає туристично-рекреаційну систему як «систему відкритого типу,

яка знаходиться у постійній взаємодії із зовнішнім середовищем» [7, с. 18].

В. С. Преображенський туристично-рекреаційну систему розуміє як «сукупність територіальних мереж підприємств різноманітних субгалузей рекреаційного господарства» [9, с. 5], що, на його думку, володіють не лише інтегральними, а й власними закономірностями розміщення та розвитку з погляду територіальної диференціації економіки.

Територіальні туристично-рекреаційні системи формуються на основі об'єктів, які задовольняють потреби людей у туризмі та рекреації, тому їх розглядають як рекреаційні ресурси, одна частина яких безпосередньо споживається населенням під час неорганізованого відпочинку, а інша – пов'язана зі спеціальними закладами та установами сфери обслуговування, що реалізують рекреаційну функцію (будинки відпочинку, санаторії, пансіонати тощо).

Н. В. Фоменко розглядає територіальну туристично-рекреаційну систему як функціональну систему, яка представлена блоками, які є системами нижчого порядку:

- 1) група рекреантів;
- 2) природні та культурні комплекси;
- 3) технічна система;
- 4) група обслуговуючого персоналу;
- 5) система органів управління туристично-рекреаційної системи.

Територіальна туристично-рекреаційна система нормально функціонує при тісній взаємодії декількох галузей на певній території. Для сформованої територіальної туристично-рекреаційної системи як міжгалузевого утворення необхідно мінімум п'ять функціональних галузей і їх груп:

- Група галузей, які виконують основну функцію системи – це курортні, туристичні господарства, сфера відпочинку (у вузькому розумінні слова). Ці галузі становлять центральне ядро системи. Єдність на деякій території вже тільки цих галузей (єдність їх цілей, функцій, загальне використання певних природних ресурсів і ін.) дає можливість трактувати туристично-рекреаційну систему як вид міжгалузових систем. Кожна зі складо-

вих галузових частин туристично-рекреаційна системи є системою досить різних галузей, підгалузей і видів діяльності. Склад ядра туристично-рекреаційної системи свідчить про те, що вона є переважно міжгалузевою системою невиробничої сфери.

- Група галузей переважно виробничого обслуговування ядра туристично-рекреаційна системи представлена будівництвом (у тому числі і капітальним, оскільки будь-яка туристично-рекреаційна система є системою швидкозростаючою, зазвичай, вона збільшує свою ємність зведенням нових об'єктів); транспортом (в першу чергу пасажирським, оскільки для туристично-рекреаційної системи характерні потоки рекреантів). До туристично-рекреаційної системи можна зарахувати культурне обслуговування, торгівлю, виробництво спеціального туристичного спорядження, сувенірів тощо. Ланцюжкові міжгалузові зв'язки ядра туристично-рекреаційної системи прямо і безпосередньо впливають на сільське господарство, харчову, а також легку промисловість, викликаючи якісні та кількісні зрушення у розвитку та територіальній організації останніх. Отже, туристично-рекреаційна система як міжгалузева явище тісно пов'язана з іншими системами території.

- Галузі, які мають систему навчальних закладів, що готують спеціалістів вищої і середньої кваліфікації для курортно-туристичного господарства і сфери відпочинку, а саме: лікарів, інструкторів фізичної культури, культмасовиків, й інструкторів з туризму й альпінізму, екскурсоловів, економістів, плановиків для курортно-туристичних галузей та ін.

- Галузі, які мають систему спеціалізованих проектно-конструкторських інститутів, бюро, а також науково-дослідних закладів, які орієнтуються на забезпечення потреб санаторно-курортного та туристичного господарства. Сюди входить і діяльність із планування рекреаційних зон, районів, вузлів, центрів і пунктів.

- Спеціалізовані органи управління, які отримують інформацію про стан інших підсистем туристично-рекреаційної системи, дають вказівки, які стосуються питань оптимального

функціонування і подальшого розвитку туристично-рекреаційна системи [15, с. 42–45].

Усі вищезазначені галузі (функціональні підсистеми туристично-рекреаційної системи) взаємодіють між собою у просторовому й часовому вимірі.

Будь-яка туристично-рекреаційна система пов'язана з локальною системою розселення та є її невід'ємною складовою. Специфічні взаємозв'язки територіальних туристично-рекреаційних систем зумовлені безпосереднім споживанням рекреаційних ресурсів і формуванням рекреаційних потоків населення.

І. В. Зорін, В. С. Преображенський та Ю. О. Веденін [12, с. 77–84] виокремили такі типи територіальних туристично-рекреаційних систем. За функціями рекреаційної діяльності розрізняють лікувальний, спортивний і пізнавальний типи систем; за ступенем співвідношення в організації відпочинку незмінної природи та технологічних систем – урбанізований із такими підтипами: міста-курорти, міста-екскурсійні центри, дачні селища та неурбанізований із підтипами прогулянкові парки, спортивні парки, мисливські (риболовні) парки, архітектурно-історичні парки; за територіальною орієнтацією – територіальні рекреаційні системи світового, всесоюзного, міжагломераційного та міського значення.

Основною функцією територіальних туристично-рекреаційних систем першого типу є лікування, тому важливим елементом системи цього типу є природні чинники. Такий тип територіальних туристично-рекреаційних систем передбачає високі вимоги до природних об'єктів, рівня обслуговування відпочиваючих і ступеня благоустрою території.

Спортивний тип територіальних туристично-рекреаційних систем передбачає такі заняття відпочиваючих, як спортивні ігри, змагання, походи, альпінізм, мисливство, ловля риби. Функціонально цей тип пов'язаний із фізичним розвитком людини, але охоплює вужчий, спеціально підготовлений контингент рекреантів.

Пізнавальний тип територіальних туристично-рекреаційних систем пов'язаний із реалізацією функції духовного розвитку людини

через споживання природних і культурних цінностей. При цьому споживається інформація, враження, але не речовина або енергія [8, с. 41].

При систематизації туристично-рекреаційної діяльності О. Г. Топчієв і Ц. Ван [14], виокремлюють 18 видів і 10 підвидів усередині трьох типів територіальних туристично-рекреаційних систем: організований відпочинок; неорганізований відпочинок; туризм.

Оскільки туристично-рекреаційна діяльність є надзвичайно різноплановою та різноаспектною, вона важко підлягає систематизації [16]. Найкраще її диференціацію здійснювати через типізацію територіальних туристично-рекреаційних систем регіону, тому розглянувши та систематизувавши різноманітні підходи значної кількості вітчизняних науковців, на нашу думку, доцільно представити розроблену типологію територіальних туристично-рекреаційних систем згідно з такими критеріями: напрям діяльності; значення для споживачів; територія поширення; тривалість проведення рекреаційних занять; міра віддаленості від потенційних споживачів; ступінь сформованості та характер середовища, у якому функціонують певні туристично-рекреаційні системи [17] (рис. 1).

Перші два типи територіальних туристично-рекреаційних систем є важливими, оскільки кожна територіальна туристично-рекреаційна система повинна задовольняти рекреаційні потреби і запити, відповідно, міжнародної спільноти та представників багатьох держав, населення країни або жителів певного регіону, мешканців конкретного населеного пункту щодо лікування та оздоровлення; володіти унікальними, визначними та цінними рекреаційними ресурсами; надавати послуги та бути забезпеченою інфраструктурою відповідних стандартів і рівня у достатніх для функціонування системи обсягів.

Однак не кожна рекреаційна територія є територіальною туристично-рекреаційною системою, бо цього статусу вона набуває лише тоді, коли починає задовольняти всі вимоги до базової моделі територіальної туристично-рекреаційної системи [17], тому важливим

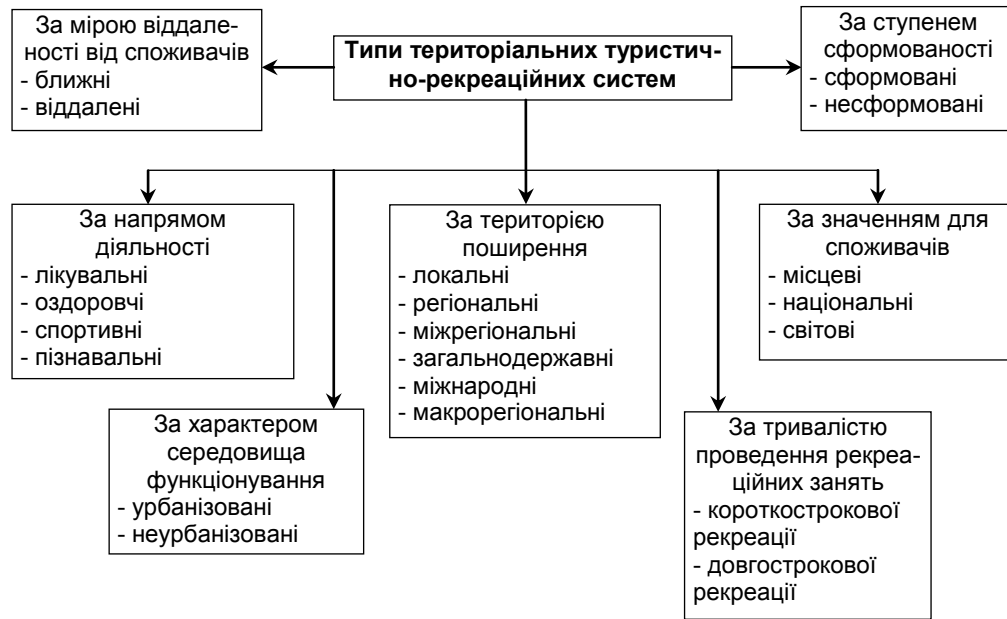

Рис. 1. Типізація територіальних туристично-рекреаційних систем

критерієм типізації туристично-рекреаційних систем регіону є площа їх поширення. Від вищевказаних чинників відповідно залежать тривалість проведення рекреаційних занять (системи короткотривалої та довготривалої рекреації) та періодичність функціонування конкретних територіальних туристично-рекреаційних систем у межах певного регіону.

Не менш важливими чинниками, що формують типізацію територіальних туристично-рекреаційних систем є характер середовища, у якому функціонує певна система (урбанізовані та неурбанізовані системи), міра віддаленості від споживачів і ступінь сформованості територіальних туристично-рекреаційних систем.

Найчастіше у науковій літературі туристично-рекреаційна система розглядається у територіальному аспекті, тому виокремлюємо поняття територіальної туристично-рекреаційної системи з притаманними їй функціями, типами та базовою структурою.

Розроблена схема типізації територіальних туристично-рекреаційних систем регіону дозволить практично застосувати її положення для оцінки та характеристики туристично-рекреаційних систем регіонів України, що є предметом наших подальших наукових досліджень і розвідок у цьому напрямі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мацола В. І. Формування і розвиток рекреаційно-туристичного комплексу Закарпатської області : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.10.02 / В. І. Мацола. – Львів, 1996. – 29 с.

Matsola V. I. Formuvannya i rozvitok rekreatsinyo-turistichnogo kompleksu Zakarpatskoyi oblasti: avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ekon. nauk : 08.10.02 / V. I. Matsola. – Lviv, 1996. – 29 s.

2. Давиденко І. В. Організаційно-економічний механізм регулювання розвитку рекреаційної системи регіону : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.02.03 / І. В. Давиденко. – Одеса, 2006. – 19 с.

Davidenko I. V. Organizatsiyno-ekonomichniy mehanizm regulyuvannya rozvitku rekreatsinyoi sistemi regionu : avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ekon. nauk : 08.02.03 / I. V. Davidenko. – Odesa, 2006. – 19 s.

3. Долішній М. І. Карпатський рекреаційний комплекс / М. І. Долішній, М. С. Нудельман, О. В. Ткаченко. – Львів : [б. в.], 1997. – 157 с.

Dolishniy M. I. Karpatskiy rekreatsinyiy kompleks / M. I. Dolishniy, M. S. Nudelman, O. V. Tkachenko. – Lviv : [b. v.], 1997. – 157 s.

4. Долішній М. І. Регіональні проблеми економічного і соціального розвитку України / М. І. Долішній. – К., 1991. – С. 43. – (Препринт наук. доповіді).
- Dolishniy M. I. Regionalni problemi ekonomichnogo i sotsialnogo rozvitku Ukrayini / M. I. Dolishniy. – K., 1991. – S. 43. – (Preprint nauk. dopovidi).
5. Игнатенко А. М. Рекреационно-территориальные системы: научные основы развития и функционирования / А. М. Игнатенко. – К. : УМК, 1989. – 154 с.
- Ignatenko A. M. Rekreatsionno-teritorialnyie sistemyi: nauchnyie osnovy razvitiya i funktsionirovaniya / A. M. Ignatenko. – K. : UMK, 1989. – 154 s.
6. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) : навч. посіб. для студ. спец. «Туризм» / О. О. Любіцева. – К. : Альтерпрес, 2005. – 432 с.
- Lyubitseva O. O. Rinok turistichnih poslug (geoprostorovi aspekti) : navch. posib. dlya stud. spets. «Turizm» / O. O. Lyubitseva. – K. : Alterpres, 2005. – 432 s.
7. Мазур Ф. Ф. Соціально-економічні умови розвитку рекреаційної індустрії : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Ф. Ф. Мазур. – К. : Центр навч. л-ри, 2005. – 96 с.
- Mazur F. F. Sotsialno-ekonomichni umovi rozvitku rekreatsinyoi industriyi : navch. posib. dlya stud. visch. navch. zakl.] / F. F. Mazur. – K. : Tsentr navch. l-ri, 2005. – 96 s.
8. Паламарчук М. М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії / М. М. Паламарчук, О. М. Паламарчук. – К. : Знання, 1998. – 416 с.
- Palamarchuk M. M. Ekonomichna i sotsialna geografiya Ukrayini z osnovami teorii / M. M. Palamarchuk, O. M. Palamarchuk. – K. : Znannya, 1998. – 416 s.
9. Преображенский В. С. Рекреационная география, ее состояние и перспективы / В. С. Преображенский, Б. Н. Лихачов, Ю. А. Веденин. – М. : [б. и.], 1994. – С. 1–16.
- Preobrazhenskiy V. S. Rekreatsionnaya geografiya, ee sostoyanie i perspektivy / V. S. Preobrazhenskiy, B. N. Lihachov, Yu. A. Vedenin. – M. : [b. v.], 1994. – S. 1–16.
10. Рекреационные комплексы : [учеб. пособие] / [Лукьянова Л. Г. и др.] ; под общ. ред. В. К. Федоренко. – К., 2004. – 346 с.
- Rekreatsionnyie kompleksyim : [ucheb. posobie] / [Lukyanova L. G. i dr.] ; pod obsch. red. V. K. Fedorenko. – K., 2004. – 346 s.
11. Рекреаційна політика в Карпатському регіоні: принципи формування, шляхи реалізації / В. С. Кравців, В. К. Євдокименко, М. М. Габрель, М. В. Копач. – Чернівці : Прут, 1995. – 72 с.
- Rekreatsiyna politika v Karpatskomu regionii: printsipi formuvannya, shlyahi realizatsiyi / V. S. Kravtsiv, V. K. Evdokimenko, M. M. Gabrel, M. V. Kopach. – Chernivtsi : Prut, 1995. – 72 s.
12. Теоретические основы рекреационной географии / отв. ред. В. С. Преображенский. – М. : Наука, 1975. – 222 с.
- Teoreticheskie osnovy rekreatsionnoy geografii / otv. red. V. S. Preobrazhenskiy. – M. : Nauka, 1975. – 222 s.
13. Шулик В. В. Методичні проблеми формування регіональних рекреаційних систем (на прикладі Полтавської області) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. архітектури: 18.00.01 / В. В. Шулик. – Х., 2001. – 20 с.
- Shulik V. V. Metodichni problemi formuvannya regionalnih rekreatsinyih sistem (na prikladi Poltavskoyi oblasti) : avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. arh. : 18.00.01 / V. V. Shulik. – H., 2001. – 20 s.
14. Ван Ціншен. Теоретичні та методологічні аспекти рекреаційної географії: сучасний підхід / Ціншен Ван, О. Г. Топчієв // Український географічний журнал. – 2003. – № 1 (41). – С. 45–49.
- Van Tsinshen. Teoretichni ta metodologichni aspekti rekreatsinyoi geografii: suchasniy pidhid / Tsinshen Van, O. G. Topchiev // Ukrayinskiy geografichniy zhurnal. – 2003. – № 1 (41). – S. 45–49.
15. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія : навч. посіб. / Фоменко Н. В. – К. : Центр навч. л-ри, 2007. – 312 с.

- Fomenko N. V. Rekreatsiyini resursi ta kurortologiya : navch. posib. / Fomenko N. V. – K. : Tsentr navch. l-ri, 2007. – 312 s.
16. Бейдик О. О. Географія туризму : навч.-метод. комплекс для студентів спеціальності «Туризм»] / О. О. Бейдик. – К. : ВГЛ «Обрії», 2007. – 108 с.
- Beydik O. O. Geografiya turizmu : navch.-metod. kompleks dlya studentiv spetsialnosti «Turizm»] / O. O. Beydik. – K. : VGL «Obriyi», 2007. – 108 s.
17. Новикова В. І. Типізація територіальних рекреаційних систем і виявлення їх прояву в межах Черкаської області [Електронний ресурс] / Новикова В. І. // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського. Серія: Географія. – 2008. – № 16. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Nzvdpu_geogr/2008_16/index.htm/. – Назва з екрана.
- Novikova V. I. Tipizatsiya teritorialnih rekreatsiynih sistem i viyavlennya yih proyavu v mezhah Cherkaskoyi oblasti [Elektronniy resurs] / Novikova V. I. // Naukovi zapiski Vinnitskogo derzhavnogo pedagogichnogo universitetu im. Mihayla Kotsyubinskogo. Seriya: Geografiya. – 2008. – № 16. – Rezhim dostupu: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Nzvdpu_geogr/2008_16/index.htm/. – Nazva z ekrana.

А. В. Макара, доктор економічних наук (Восточноевропейский национальный университет им. Леси Украинской, г. Луцк); **Д. М. Гарасюк** (Львовская коммерческая академия). **Теоретические основы формирования территориальных туристско-рекреационных систем.**

Аннотація. Стаття посвящена дослідженню теоретических основ формування туристско-рекреационной системы региона. Определено и представлено основные аспекты, формирующие сущность понятия туристско-рекреационной и территориальной рекреационной систем, рассмотрено структуру, типы и функции территориальной туристско-рекреационной системы и представлено различные подходы к ее типизации.

Ключевые слова: туристско-рекреационная система, территориальная туристско-рекреационная система, рекреационные ресурсы, рекреанты, типизация территориальных туристско-рекреационных систем.

A. V. Makara, Dc. Econ. Sci. (Lesya Ukrainka Eastern European National University); **D. M. Harysyuk** (Lviv Academy of Commerce). **Theoretical fundamentals of forming territorial tourist and recreational systems.**

Summary. The article is dedicated to research of theoretical fundamentals forming tourist and recreational system of the region. Basic aspects that form the essence of notion of tourist and recreational system and territorial and recreational system are determined and characterized; structure, types and functions of territorial tourist and recreational system are examined and various scientific approaches to the typology of tourist and recreational system are represented.

Keywords: tourist and recreational system, territorial tourist and recreational system, recreational resources, recreants, typology of territorial tourist and recreational systems.